

УДК 379.85

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-5.3>**Пригара О.В.**

кандидат біологічних наук,
доцент кафедри туризму,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»

Грбар М.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри туризму,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТУРИЗМУ ЯК УМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті зроблено аналіз основних підходів до екологізації туризму в Україні, шляхів переходу до еколого-збалансованого розвитку та визначено основні завдання, які стоять перед учасниками туристичного бізнесу для реалізації ідей сталого розвитку в туризмі. Показано, що екологізація туризму вимагає консолідації зусиль держави, туристичних підприємств та туристів, спрямованих на зменшення негативного антропогенного впливу на довкілля, природні та історико-культурні туристичні ресурси. Обґрунтовано, що стрімкий розвиток туристичної індустрії веде до збільшення тиску на туристичні ресурси та зростання протиріч між задоволенням туристичного попиту та раціональним використанням туристичних ресурсів. Оскільки більшість видів туризму здійснюється у природному середовищі, надзвичайно актуальними є збереження природних туристичних ресурсів, їх раціональне використання та відновлення. Встановлено, що перехід до еколого-збалансованого природокористування в туризмі сприяє втіленню ідей сталого розвитку.

Ключові слова: туризм, екологічний туризм, сталий розвиток, еколого-збалансоване природокористування.

ECOLOGIZATION OF TOURISM AS A CONDITION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Pryhara Olha, Hrabar Maryna*State University "Uzhhorod National University"*

The rapid development of the tourism industry leads to increased pressure on tourism resources and the growing contradictions between meeting tourist demand and the rational use of tourism resources. Since most types of tourism are carried out in the natural environment, it is extremely important to preserve natural tourist resources, their rational use and restoration. This task is solved by greening tourism, that is, the transition to ecologically balanced use of nature in tourism, the implementation of ideas of sustainable development. It is shown that the greening of tourism requires the consolidation of efforts of the state, tourism enterprises and tourists aimed at reducing the negative anthropogenic impact on the environment, natural and historical and cultural tourism resources. Among the main tasks to be solved on the way to sustainable development of tourism are the implementation of environmental regulations, environmental management, introduction of non-traditional, renewable energy sources, ecological modernization of existing energy sources, use of resource-saving technologies, improvement the functioning of tourist infrastructure, increase environmental literacy of tourism workers, travel organizers, development of environmental tourism product, use of environmental education and educational potential of natural areas in order to increase the environmental awareness of citizens and implementation of environmentally friendly tourism development programs, reduction of recreational load on natural objects, implementation of greening of

tourist infrastructure, involving the general public and tourism industry to participate in environmental activities. Ukraine has approved the Strategy for Sustainable Development of Ukraine until 2030 and the Strategy for the Development of Tourism and Resorts until 2026, which emphasizes the need to comply with the principles of sustainable development. A necessary condition for the harmonization of human-nature relations in the implementation of tourist activities is the transition to ecologically balanced use of nature and increase the level of ecological culture of all subjects of tourist activity. One of the directions of greening of tourism is popularization of ecological types of tourism.

Keywords: tourism, ecological tourism, sustainable development, ecologically balanced nature management.

Постановка проблеми. У сучасному світі вплив діяльності людини на навколишнє природне середовище під час здійснення господарської діяльності стає все більш інтенсивним та загрожує існуванню самої людини через незворотні зміни у біосфері, порушення екологічної рівноваги, деградацію середовища життя людини. Туризм є важливою складовою частиною економіки багатьох країн та активно впливає на їх соціально-економічний розвиток. Останнім часом туризм динамічно розвивається в більшості країн світу та потребує інтенсивного використання природних ресурсів, що приводить до негативних наслідків у навколишньому природному середовищі.

Більшість видів туристичної діяльності відбувається у природному середовищі та залежить від якості навколишнього природного середовища. Об'єктами розвитку та організації туристичної діяльності є переважно незмінені або мало змінені діяльністю людини природні території, які володіють високими естетичними та рекреаційними властивостями. Це насамперед території та об'єкти природно-заповідного фонду, водно-болотні угіддя, водні об'єкти, набережні, пляжі, прибережні захисні зони, ліси, території, багаті на бальнеологічні ресурси, курортні та лікувально-оздоровчі зони, сприятливі кліматичні умови. Розвиток масового туризму зумовлює значний антропогенний тиск на ці території, у зв'язку з чим актуальними є питання взаємодії туризму й навколишнього природного середовища та вирішення різноманітних проблем використання й збереження природних туристичних ресурсів, підтримання екологічної рівноваги, забезпечення стійкого балансу між людиною та довкіллям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток туристичної галузі в Україні у контексті Стратегії сталого розвитку досліджували О.О. Любіцева, В.М. Ісаєнко [2], К.Д. Ніколаєв [3], К.О. Бабікова, Г.О. Білявський, Т.А. Сафранов [5], Л.М. Полетаєва [5], І.В. Смаль, В.В. Смаль, М.Г. Ступень [6], Т.І. Ткаченко. Для більш динамічного переходу до еколого-збалансованого природокористування у туристичній індустрії необхідно дослідити функції та завдання учасників туристичного бізнесу.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз основних підходів до екологізації туризму в Україні, раціонального використання природних туристичних ресурсів, визначення шляхів реалізації ідей сталого розвитку в туризмі та основних завдань, які стоять перед учасниками туристичного бізнесу.

Вклад основного матеріалу дослідження. Швидкий розвиток туристичної індустрії та зростання доходів від туристичної діяльності пов'язані зі збільшенням тиску на природні та історико-культурні туристичні ресурси, зростанням протиріч між задоволенням туристичного попиту та раціональним використанням туристичних ресурсів.

Попри значний соціально-економічний ефект, інтенсивний розвиток туристичної діяльності приводить до значних негативних наслідків у навколишньому природному середовищі, зокрема зниження якості атмосферного повітря, питної води, санітарного стану територій, пошкодження та передчасного виснаження лікувальних та рекреаційних ресурсів, зменшення природного різноманіття, зміни ландшафтів, зміни клімату, порушення екологічної рівноваги.

Найважливішими джерелами впливу туризму на навколишнє природне середовище є надмірна концентрація рекреаційної та туристичної інфраструктури в найпривабливіших рекреаційних зонах, нераціональне використання природних лікувальних ресурсів, сезонна перенасиченість та великий потік туристів і рекреантів, низький рівень екологічної культури туристів [3].

Наявні види туризму по-різному впливають на стан довкілля, і саме рівень екологічності кожного виду туризму визначає рівень негативного впливу, екологічну привабливість регіону, рівень економічної дохідності та туристичної популярності. Більшість сучасних видів туризму, на жаль, є екологічно небезпечними для довкілля та можуть викликати низку незворотних змін у природних екосистемах.

З огляду на це надзвичайно важливою є проблема пошуку нових концепцій розвитку туристичної галузі, завданнями яких повинні стати гармонізація відносин «людина – природа», перехід від антропо- до природоцентричного способу господарювання, збереження природних туристичних ресурсів, охорона довкілля.

Одним із перспективних напрямів розвитку туризму, який відповідає вимогам сьогодення, є застосування принципів концепції сталого розвитку.

Сталий розвиток – це розвиток, який задовольняє всі наявні матеріальні, фізичні та духовно-естетичні потреби людини й сприяє збереженню всіх необхідних ресурсів для задоволення потреб майбутніх поколінь.

Основоположні принципи концепції сталого розвитку закладені у програмному документі «Порядок денний на XXI століття» («Agenda XXI»), прийнятому урядами 182 країн на Конференції ООН із навколишнього середовища і розвитку (UNCED) 1992 року у Ріо-де-Жанейро. На основі цього документа у 1996 році Всесвітньою туристичною організацією, Всесвітньою радою з подорожей і туризму та міжнародною організацією «Зелений світ» була розроблена Концепція сталого розвитку туризму у XXI столітті «Agenda 21 for travel and tourism industry».

Ідеї сталого розвитку туризму були ухвалені ще в низці міжнародних документів, таких як «Хартія зі сталого туризму» (1995 рік), «Міжнародна програма сталого розвитку туризму» (1999 рік), «Майбутнє, якого ми бажаємо» (2012 рік), «Програма сталого розвитку до 2030 року» (2015 рік), «Міжнародний рік сталого туризму в інтересах розвитку» (2017 рік), «Туризм та цілі сталого розвитку – подорож до 2030 року» (2017 рік).

Так, у програмному документі ООН ВТО «Туризм та цілі сталого розвитку – подорож до 2030 року» зазначено важливість використання позитивного сприятливого сектору туризму у стійкому розвитку та необхідність партнерства й рішучих дій усіх зацікавлених сторін у сфері туризму для пом'якшення його потенційних негативних наслідків для навколишнього природного середовища [7].

В Україні схвалено Стратегію сталого розвитку України до 2030 року (2015 рік) та Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року (2017 рік), де наголошено на необхідності дотримання принципів сталого розвитку [6].

За визначенням Всесвітньої Туристичної Організації, сталий туризм – це такий вид туризму, за якого забезпечуються ефективне використання туристичних ресурсів, задоволення економічних, соціальних, естетичних потреб відвідувачів, туристів та місцевостей, збереження соціально-культурних особливостей туристичних дестинацій, цілісності екологічних процесів, біологічного різноманіття та стабільності екосистем.

Сталий туризм розглядається як напрям туристичної діяльності, що веде до управління всіма ресурсами таким чином, що задоволення основних потреб людини не веде до виснаження та зниження якості цих ресурсів, а спрямоване на їх збереження та відтворення. Принципи сталого туризму стосуються екологічних, економічних та соціальних аспектів діяльності й можуть застосовуватись до всіх видів туризму [2].

Основними екологічними засадами сталого туризму є мінімізація антропогенного впливу на довкілля, використання енерго- та ресурсозберігаючих технологій, альтернативної енергетики, впровадження систем очищення та повторного використання води, безпечна утилізація відходів, зниження рівнів хімічного та шумового забруднення від транспортних засобів, розвиток нових, екологічно орієнтованих видів туризму. Економічні принципи сталого туризму полягають у залученні інвестицій задля ліквідації шкоди, завданою довкіллю масовим туризмом; соціальні аспекти сталого туризму пов'язані з підвищенням рівня екологічної грамотності та екологічної культури як місцевого населення, так і туристів. Перехід до сталого, еколого-збалансованого

розвитку туризму можливий за умови екологізації всіх видів туристичної діяльності.

Екологізація туризму – це процес, що базується на засадах впровадження в туристичну діяльність принципів збереження навколишнього природного середовища та історико-культурної спадщини. Основною метою екологізації туризму є зменшення негативного антропогенного впливу на довкілля та історико-культурні об'єкти під час здійснення туристичної діяльності [5].

Одним із напрямів екологізації туризму є популяризація екологічних видів туризму [1]. Екологічний туризм характеризується м'яким впливом на навколишнє природне середовище та спрямований на охорону довкілля.

За останні десятиріччя екологічні види туризму (власне екологічний, сільський, зелений) розвиваються дуже швидкими темпами (приріст у середньому становить 10% щороку), однак для досягнення стійкого еколого-збалансованого розвитку туризму необхідна екологізація всіх видів туристичної діяльності, яка полягає в їх екологічній орієнтації, впровадженні екологічних підходів до їх організації. Всі види туризму, які спрямовуються на природне середовище, повинні керуватися принципами раціонального використання та охорони природних туристичних ресурсів.

Реалізація процесу екологізації туристичної діяльності, перехід до еколого-збалансованого розвитку потребують спільних зусиль держави, туристичного сектору та самих туристів.

Основні напрями державної політики у сфері сталого розвитку туризму викладені в програмному документі «Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року», де передбачено необхідність формування та розвитку рекреаційно-туристичної галузі на засадах системності, уніфікованості, консолідації, інноваційності, підтримки, взаємодії, врівноваженості, сталості та соціальної спрямованості [4].

Для більш динамічного переходу до еколого-збалансованого природокористування в туристичній діяльності необхідне вжиття спеціальних правових, управлінських, організаційних, економічних, екологічних та інших заходів, а також консолідація зусиль держави, представників туристичного бізнесу, туристів та місцевих громад (табл. 1).

Таблиця 1

Напрями екологізації туризму

З боку держави	З боку туристичних підприємств	З боку туристів
Удосконалення туристичного та екологічного законодавства, норми яких регулюють раціональне використання природних ресурсів; здійснення контролю за дотриманням екологічних, санітарних, будівельних та інших норм і правил під час проєктування, будівництва та експлуатації об'єктів туристичної інфраструктури; впровадження екологічної паспортизації та сертифікації об'єктів туристичної інфраструктури; удосконалення процесу економічного стимулювання природоохоронних заходів (надання податкових, кредитних та інших пільг); підготовка кваліфікованих кадрів; впровадження екологічних інновацій у туристичну інфраструктуру.	Застосування методів ефективного використання, збереження, відновлення та підвищення якості природних ресурсів; дотримання екологічних нормативів, стандартів, лімітів використання природних ресурсів; здійснення екологізації традиційних форм відпочинку шляхом включення в програми турів відвідування унікальних об'єктів природи; знайомство з біологічним та ландшафтним різноманіттям; зонування та квотування територій; обмеження чисельності туристичних груп, здійснення раціонального розподілу відпочиваючих у межах природної території.	Розуміння та повага до природного середовища; обмежене використання механізованих засобів пересування, які створюють значне шумове, вібраційне, хімічне забруднення довкілля, відлякують диких тварин, руйнують ґрунтовий покрив; економне використання води, енергії в засобах розміщення; зниження шуму під час проведення дозвілля (дискотеки, спортивні ігри, змагання, фестивалі тощо); участь туристів та рекреантів у природоохоронних заходах (очищення території від сміття, висаджування дерев, проведення відновлювальних робіт, ліквідація наслідків екологічного лиха тощо).

Джерело: сформовано за даними джерела [2]

Втілення ідей сталого розвитку неможливе без високого рівня екологічної свідомості усіх членів суспільства. Підвищення рівня екологічної грамотності та екологічної культури населення є важливим завданням освітньо-виховних закладів, засобів масової інформації, літературних та художніх творів, мистецьких закладів тощо. Надзвичайно великим еколого-освітнім та виховним потенціалом володіють самі природні об'єкти, особливо території, не порушені діяльністю людини, де зосереджені унікальні або типові екосистеми, типові або рідкісні представники флори та фауни. Екологічні тури на таких територіях повинні організовуватися та проводитися спеціально підготовленими фахівцями. Екологічна освіта туристів та працівників туристичного сектору повинна тривати безперервно, протягом усього життя, з використанням різноманітних засобів, в тому числі екологічно орієн-

тованих видів туризму. Тільки високий рівень екологічної культури населення забезпечить гармонізацію відносин «людина – природа» та перехід від антропо- до природоцентричного способу господарювання, збереження природних туристичних ресурсів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, екологізація туризму – це необхідний процес, який веде до такого способу господарювання в туристичній індустрії, за якого відбуваються значне зменшення негативного впливу на довкілля всіх видів туризму, запровадження ідей сталого розвитку в туристичну діяльність, виховання у туристів бережливого ставлення до природи. Реалізація процесу екологізації туризму вимагає координації зусиль держави, туристичних підприємств, туристів і місцевих громад та базується на ідеї захисту і збереження туристичного середовища в інтересах сучасного й майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Кравченко Н.О. Напрями екологізації туристичної індустрії України. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка»*. 2005. Вип. 3 (31). С. 72–77.
2. Ніколаєв К.Д., Ісаєнко В.М. Екологізація туристичної галузі, її роль у зменшенні впливу на біорізноманіття та навколишнє середовище. *Агроекологічний журнал*. 2009. Спецвипуск. С. 22–23.
3. Ніколаєв К.Д. Екологізація та розвиток сільського зеленого туризму в Україні: монографія. Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. 153 с.
4. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 20.09.2021).
5. Сафранов Т.А., Полегаєва Л.М. Проблема екологізації рекреаційно-туристичної діяльності в Україні. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2016. № 3–4 (26). С. 51–61.
6. Ступень М.Г. Особливості функціонування системи регулювання сталого туризму. *Збалансоване природокористування*. 2018. № 4. С. 5–10.
7. Tourism and the Sustainable Development Goals – Journey to 2030 / World Tourism Organization and United Nations Development Programme. 2017. Highlights, UNWTO, Madrid. 36 p.

References:

1. Kravchenko, N.O. (2005), Napriamky ekolohizatsii turystychnoi industrii Ukrainy [Directions of greening of the tourist industry of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Serii: Ekonomika*. Vyp. 3 (31). P. 72–77.
2. Nikolaiev, K.D. (2009), Ekolohizatsiia turystychnoi haluzi, yii rol u zmeshenni vplyvu na bioriznomanittia ta navkolyshnie seredovishche [Greening of the tourism industry, its role in reducing the impact on biodiversity and the environment]. *Ahroekolohichniy zhurnal, spetsvypusk*. P. 22–23.
3. Nikolaiev, K.D. (2016), *Ekolohizatsiia ta rozvytok silskoho zelenoho turyzmu v Ukraini* [Greening and development of rural green tourism in Ukraine]: monohrafiia. Kyiv: Vydavnytstvo NPU imeni M.P. Drahomanova. 153 p.
4. *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku* [On approval of the Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.
5. Safranov, T.A., Poletaieva, L.M. (2016), Problema ekolohizatsii rekreatsiino-turystychnoi diialnosti v Ukraini [The problem of greening recreational and tourist activities in Ukraine]. *Liudyna ta dovkillia. Problemy neoekolohii*. № 3–4 (26). P. 51–61.
6. Stupen, M.H. (2018), Osoblyvosti funktsionuvannia systemy rehuliuвання staloho turyzmu [Features of functioning of the system of regulation of sustainable tourism]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*. № 4. P. 5–10.
7. World Tourism Organization and United Nations Development Programme (2017), *Tourism and the Sustainable Development Goals – Journey to 2030*, Highlights, UNWTO, Madrid. 36 p.

E-mail: pryhara.ov@gmail.com

E-mail: marina.hrabar@uzhnu.edu.ua